

VZHŮRU NA ŘÍP! RŮZNÉ PODOBY PUTOVÁNÍ NA POSVÁTNOU HORU ČECH VE 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Nina MILOTOVÁ

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století vytvořil malíř a ilustrátor, roudnický rodák Josef Ulrich (1857–1930), obraz s výstižným názvem *Pout' na Řípu*.¹⁾ Malba divákovi zprostředkovává pohled na prosulou pout' u rotundy sv. Jiří na vrcholku posvátné hory. V jejím popředí se nacházejí prodejní stánky, kolem nichž se vyskytuje množství postav. Z nich upoutá pozornost diváka mladý pár tvořený ženou s růžovým slunečníkem a mužem oblečeným v hnědém kabátě. V pravém dolním rohu sedí jednohohý žebrák. V pozadí na návrší u kapličky poté malíř zachytil poutní procesí. Zmiňovaný obraz nás uvádí do problematiky poutí a putování na významnou horu Říp. Při bližším seznámení se s danou otázkou zjistíme, že v tomto případě se před námi objevuje celá šíře problematiky spojené s fenoménem poutí a poutnictví. Můžeme zde sledovat nejen poutě čistě náboženského charakteru, ale v období druhé poloviny 19. století, tj. v době, kdy české národní hnutí přecházelo do své masové fáze a s myšlenkou příslušnosti k českému národu se začaly ztotožňovat již široké vrstvy českého obyvatelstva, také poutě s výrazně národním a politickým charakterem (vrcholem se staly tzv. tábory lidu z let 1868, 1887 a 1900), jejichž význam zastínil akce charakteru náboženského. Ve sledovaném období se však Říp stále častěji stával také cílem turistů, což dokumentuje tehdejší vzrůstající se moderní turistické hnutí. Řada umělců na toto místo putovala též za uměleckou inspirací. Z uvedených slov je patrné, že se jedná o širokou škálu aspektů putování, jejíž jednotlivé složky (náboženské, kulturní, politické, hospodářské) od sebe nelze vždy jednoduše oddělit. Všem zmiňovaným otázkám budou věnovány následující řádky.

1) Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, Josef Ulrich: *Pout' na Řípu*, kolem roku 1890, olej, plátno, 74, 5 × 64, 8 cm, inv. č. O 654.

Pokud nahlédneme do stránek Ottova slovníku naučného, zjistíme, že „*pout' jest vůbec cesta neboli putování, obzvláště pak putování k nějakému místu posvátnému nebo památnému za zbožným účelem*“.²⁾ O tom, že hora Říp požadavek „posvátnosti a památnosti“ zcela splňuje, nemůže být žádných pochyb. K této hoře se váže mýtus o původu Čechů, jež poprvé zaznamenal na počátku 12. století ve své kronice děkan pražské kapituly Kosmas a jenž byl dále přejímán a doplňován dalšími autory.³⁾ Jak uvádí Dušan Třeštík, podle pověsti odtud byla vzata země do vlastnictví, Říp se stal jejím sakrálním středem. Nacházel se ve středu časně slovanské oikumeny, v rozsáhlé rovině, jež byla v 9. století označována jako *planities Behaim* (rovina Čech). Ačkoliv se jedná o optimální místo pro vybudování pravěkého hradiště, vrchol hory nebyl nikdy výrazně osídlen. Geolog Václav Cílek k tomu napsal: „*Zdá se, že Říp představoval osu světa pravěkých Čech a že místo na jeho vrcholu bylo vždy vyhrazeno bohům, nikoliv lidem.*“⁴⁾ Tato osa světa neboli *axis mundi* propojovala pozemskou a nebeskou oblast (vertikála byla v minulosti chápána jako posvátná dimenze prostoru).⁵⁾ Mimořádný význam Řípu v nejstarších dobách dokládá skutečnost, že byla na jeho vrcholu záhy postavena (před rokem 1126) křesťanská kaple či kostel.

V 19. století byly významné vrchy proměněny v národní symboly a staly se součástí národně obrozeneckého mýtu, místem paměti.⁶⁾ Od hory

2) Heslo *Pout'*, in: Ottův slovník naučný, XX, Praha 1903, s. 351.

3) K řípskému mýtu podrobněji Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7.–10. století). Tři studie ke „Starým pověstem českým“*, Praha 2003. Dále zevrubně k řípské problematice Eduard MAUR, *Paměť hor*, Praha 2006, s. 215–251; kapitola „Bájný počátek národa: Říp“.

4) Václav CÍLEK, *Krajiny vnitřní a vnější*, Praha 2005, s. VIII. K archeologickému průzkumu podřípské krajiny srov. Martin GOJDA – Martin TREFNÝ a kol., *Archeologie krajiny pod Řípem*. Opomíjená archeologie, sv. II, Plzeň 2011.

5) K tomu srov. Manfred LURKER, *Slovník symbolů*, Praha 2005, s. 158–159, heslo *Hora*. Např. u starých Germánů byly hory posvátné a často zasvěcené určitému bohu.

6) Nejnověji k této problematice Milan HLAVAČKA – Antoine MARÈS – Magdaléna POKORNÁ (eds.), *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011. Proslulým se stal rozsáhlý francouzský projekt organizovaný pod vedením historika Pierra Nory, věnující pozornost místům (ve všech významech toho slova), na kterých se utvářela kolektivní paměť republikánské Francie. Jednalo se o 7 svazků vydávaných pod názvem *Les Lieux de mémoire* v letech 1984–1992. Srov. Pierre NORA, *Das Abenteuer der „Lieux de mémoire“*, in: *Nation und Emotion. Deutschland und Frankreich im Vergleich*. 19. und 20. Jahrhundert. Hrsg. von Etienne François, Hannes Siegrist und Jakob Vogel, Göttingen 1995, s. 83–92. Německá historiografie

Říp odvozujeme název celého regionu – tj. hovoříme o Podřípsku. Právě Podřípsko můžeme zahrnout mezi tzv. *regiony národní paměti*, k nimž dále náleží např. Chodsko či Podblanicko.⁷⁾ V dobách ohrožení státu nabývaly tyto oblasti, úzce spojované s národní historií, na svém významu. Významné hory nahradily v 19. století do značné míry barokní kult poutních míst a s nimi spojených náboženských poutí.⁸⁾ Dle Vladimíra Macury, který vymezil ideologii malých národů usilujících o svou emancipaci podle dvou hledisek, se české obrození vztahuje k ideologii mytizace výtvorů lidského společenství (tj. město, stavební či písemná památka, dějinná událost). Hory jsou u nás tudíž výrazněji vpojovány do dějin společenství a jsou heroizovány.⁹⁾ Macura dále uvádí, že úloha hor jako národního sankta byla ve svém jádru stejná, stejně hodnotově orientovaná jako úloha měst. Metaforika hory byla stejně „architektonická“ (chrám), jako byla metaforika města „horská“.¹⁰⁾

V případě Řípu se s postupujícím časem proměňovalo jeho vnímání v očích jednotlivých skupin českého obyvatelstva. Byl tak stále více vnímán jako posvátná hora nejen v očích českých katolíků (sakrační poutní místo, náboženské poutě, kult sv. Jiří) a nekatolíků (husitské bohoslužby z dvacátých a třicátých let 15. století, využití husitské tradice na táborech lidu hlavně v období tzv. táborového hnutí let 1868–1871), ale nově se setkáváme s vnímáním Řípu jako hory národní, a to z pohledu českého národně citícího liberála (řípské tábory 19. a 20. století).¹¹⁾ Po pádu Bachova neoabsolutismu roku 1859 se navíc hoře dostávalo pozornosti celé řady významných umělců, básníků a malířů (mezi nejvýznamnější patřili Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický, Svatopluk Čech, Josef Mánes, Mikoláš Aleš). Pozornost Řípu snad věnoval i Bedřich Smetana při počátečním záměru komponování cyklu symfonických básní *Má vlast*. Hudební časopis Dalibor

věnovala této otázce pozornost v trísvezkovém díle *Deutsche Erinnerungsorte I–III*. Hrsg. von Etienne FRANÇOIS – Hagen SCHULZE, München 2001.

7) Srov. Eva SEMOTANOVÁ, *K problematice regionů – časoprostorových průsečíků*, in: Robert Šimůnek (ed.), *Regiony – časoprostorové průsečíky?*, Praha 2008, s. 7–25.

8) Srov. Eduard MAUR, *Kult hor v českém národním mýtu*, in: Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí, Uherské Hradiště 2001, s. 101–110.

9) V druhém případě se jedná o mytizaci přírodních výtvorů (hora, řeka, kámen), která je typická např. pro slovenské obrození. Viz Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998, s. 14.

10) TÝŽ, *Znamení zrodu*, Jinočany 1995, s. 185.

11) Quido KASTNER, *Posvátná hora Říp*, in: Vlastivědný sborník Podřípsko, 2001, s. 47–49.

totiž přinesl roku 1873 zprávu o tom, že skladatel se chystá komponovat daný cyklus, přičemž jeho jednotlivé části měly tvořit symfonické básně *Říp – Vyšehrad – Vltava – Lipany – Bílá hora*.¹²⁾ Tyto osobnosti lákal region nejen svou národní horou a širokou škálou národních aktivit, ale v mnoha případech také úzkými osobními vazbami s představiteli tamějšího národního života.¹³⁾

Významnou úlohu hrála zeměpisná poloha Řípu. Ten se nacházel uprostřed úrodného zemědělského regionu, jenž tvořil kompaktní a zeměpisně homogenní celek. Jedinou výjimkou byla malá pravobřežní část, oddělená od zbytku soudního okresu tokem řeky Labe. Přímo tak sousedila s pravobřežními německými oblastmi Čech. Většinově český soudní okres Roudnice nad Labem, na jehož katastru se hora nacházela (tvořil ve sledovaném období spolu se soudním okresem Libochovice společný politický okres Roudnice nad Labem), sousedil na severu s většinově německým hejtmanstvím litoměřickým a hejtmanstvím v Dubé. Region se nacházel na jazykové a národnosti hranici, a tudíž zde byla národnostní otázka vnímána o to výrazněji.

Zajímavé byly také národnostní poměry regionu, neboť se zde až do vydání Tolerančního patentu udržela početná evangelická menšina. Udržovalo se zde vědomí kališnické historie regionu z doby husitských válek. Navíc katolická vrchnost – Lobkovicové, vystupovala v pobělohorském období v náboženské oblasti značně tolerantně. Václav Chaloupecký komentoval tuto skutečnost následujícími slovy: „[...] *katolická a politicky neobyčejně mocná vrchnost, kterou nikdo neopovážil se podezřívati z ochrany kacírů, vedena především svými vlastními a více hmotnými zájmy, nedopustila užití těch násilných prostředků, kterých užívalo se jinde na panstvích, jež nebyla vždy katolickou državou a k nimž byl ze strany vlády jaksi volnější přístup*“.¹⁴⁾ Ve druhé polovině 19. století se na území roudnického soudního okresu nacházely tři protestantské sbory – v Krabčicích a Ledčicích evangelická církev reformovaná, v Libkovicích evangelická církev augšpurského vyznání. Právě mezi podřipskými evangelíky, především sedláky, získávalo české národní hnutí ve své závěrečné třetí fázi mnohé své příznivce.

12) Žádné jiné prameny však tento původní záměr nepotvrzují. Srov. Jaroslav SMOLKA, *Smetanova symfonická tvorba*, Dílo a život Bedřicha Smetany, sv. V, Praha 1984, s. 127.

13) Srov. Nina MILOTOVÁ, *Kulturně-politické aktivity českého národního hnutí na Podřipsku v letech 1860–1914*. Moderní dějiny 19, 2011, č. 1, s. 1–46.

14) Václav CHALOUPECKÝ, *O Řípu*, Praha 1919, s. 39. Chaloupecký působil v letech 1907–1919 jako archivář roudnických Lobkoviců.

Pro osoby putující v dané době na Říp hrála důležitou roli skutečnost, že Roudnicko tehdy již poskytovalo svým návštěvníkům výdobytky moderní dopravy. Dopravní možnosti tak tvořila jednak labská vodní doprava – turisté tehdy využívali především parníky a také železnice. Severní státní dráha, budovaná od roku 1845, spojila o pět let později Roudnici jak se zemským centrem Prahou, tak s německými oblastmi. Levobřežní trať Praha – Podmokly – Drážďany (celá trať byla uvedena do provozu v roce 1851) nabízela zájemcům snadnější a pohodlnější dostupnost k vytčenému poutnímu či turistickému cíli (pražský Sokol obvykle podnikal cestu vlakem do Jenšovic či Veltrus a odtud pěšky přes údajné místo posledního odpočinku praotce Čecha obec Ctiněves na Říp). Pravobřežní trať, Polabská dráha společnosti Rakouské severozápadní dráhy, vedoucí přes nedaleké Litoměřice, byla zprovozněna až v roce 1874.¹⁵⁾ Od šedesátých let 19. století byla dále v regionu budována síť okresních silnic.¹⁶⁾

Jedním z původních důvodů návštěvy posvátného Řípu byla účast na tradiční řípské pouti, konané v neděli po sv. Jiří (tj. 24. dubnu). Centrem těchto každoročních náboženských poutí se stala hora v období následujícím po Tridentském koncilu (1545–1563). Tehdy hrála úlohu barokního poutního místa, přičemž obecným cílem barokních poutí bylo upevnění katolicismu mezi obyvatelstvem. Zlatou éru barokního poutnictví ukončil svými dekrety na konci 18. století císař Josef II.¹⁷⁾ V té době byly také zrušeny řípské náboženské poutě (1784). Záhy po smrti tohoto panovníka však byly některé poutě postupně obnoveny a vznikala i poutní místa nová. Poutě na Říp byly obnoveny až za působnosti roudnického kaplana a pozdějšího českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka (1798–1883), který působil v Roudnici nad Labem v letech 1822–1828. Stal se vůdčí osobností místního vlasteneckého života, v roce 1826 inicioval a organizoval vlasteneckou pouť na Říp, při níž bylo vzpomínáno 700. výročí postavení řípského kostelíka. Jirsík je také autorem první práce věnované hoře Říp.¹⁸⁾

15) Srov. Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990.

16) Viz Ladislav HONS – A. PFEIFFER, *Popis okresního hejtmanství roudnického*, Roudnice nad Labem 1897.

17) Obecně k tématu barokních poutí Jan ROYT, *Barokní pouť v Čechách*, in: Být poutníkem v dobách minulých a dnes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Poutní cesty na Šumavě“, Hartmanice 2010, s. 7–15.

18) Viz Jan Valerián JIRSÍK, *Říp a jeho chrám*, Praha 1826. Více o této osobnosti např. Josef PEŘINA, *Věrní vlasti a víře... (30 katolických duchovních z Podřipska 19. století)*, Ústí nad Labem 2005; TÝŽ, *K počátkům národního obrození na Podřipsku*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko, 1994, č. 4, s. 41–47;

Výraznou změnu v podobě a vnímání řípských poutí však přinesl až revoluční rok 1848. V tehdejší době se poprvé objevila myšlenka využití tradiční náboženské poutě k národní manifestaci. Stala se tak politickou akcí na podporu konstitučního hnutí, na podporu požadavků svatováclavského výboru.¹⁹⁾ Říp byl dne 30. dubna 1848 místem setkání studentských a národních gard nejen z Podřipska, ale také z Prahy. K nim se připojil lid z okolí. Na akci nesměli chybět ani revoluční demokraté Emanuel Arnold, Karel Sabina a další. Téhož roku se stal Říp svědkem ještě jedné zajímavé události. Došlé zprávy o vyhlášení konstituce a příslib zrušení roboty podnítily sedláky z blízkého okolí, aby manifestovali svoji svobodu tím, že vykáceli dubový lesík na úpatí hory, jediný lesní porost, který tehdy horu pokrýval.²⁰⁾ „*Byloť roku 1848 na Řipu oslavováno zrušení roboty a národní obrana (garda) z Roudnice zúčastnila se Řípské pouti. Volnost a rovnost pěstována toho roku na Řipu i tím, že se tam volně a obecně páslo a dříví kácelo.*“²¹⁾ Porážka revoluce na více než jedno desetiletí pořádání podobných akcí zastavila. Tradiční náboženské poutě se však během padesátých let nadále konaly. Právě tehdy se podle informací roudnického probošta Václava Kotrcha stala na Řipu při odvážení poutního zboží nehoda. Kůň zapřažený do jednoho vozíku byl „*u známé skalky na cestě Řípské povozem se stráně stržen a zabít*“.²²⁾ Od té doby bylo zakázáno jezdit na vrchol hory a stavět tam poutní stánky. Dovoleno to bylo nadále pouze na úpatí Řípu. Podle Kotrchova sdělení tím však návštěva poutí nejen že neklesla, ale spíše naopak vzrostla.

Otakar ŠPECINGER, *P. Jan Valerián Jirsík*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko. Mimořádné číslo k jubilejnímu shromáždění pod Řípem 25. 9. 1993, s. 48–52.

19) K tomu podrobněji Antonín ROBEK, *Podřipsko v revolučním roce 1848*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko, 1999, č. 9, s. 21–55. Dále Ludomír KOCOUREK, *Rok 1848 na Roudnicku*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko, 1998, č. 8/1, s. 6–9.

20) Říp byl až do sedmdesátých let 19. století odlesněn. Od té doby se zde nachází kromě skalní stepi nově také les tvořený řadou uměle zde vysázených dřevin. Většinou bývá za přelomový označován rok 1875, kdy kníže Mořic z Lobkovic vyhověl žádosti roudnického Hospodářského spolku o zalesnění Řípu. František A. Novák ale uvádí, že k podstatné změně došlo až roku 1882, kdy teprve začalo plánované osazování hory dřevinami. Zalesňování Řípu prý trvalo – s obrovskými finančními náklady – čtrnáct let. Viz František A. NOVÁK, *Ochrana květeny roudnického okresu*, Krása našeho domova 27, 1935, č. 4, s. 55.

21) Václav KOTRCH, *Říp. Jeho památnosti a vyhlídka*, Praha 1898, s. 15.

22) *Tamtéž*.

Zcela zásadní změnu ve vnímání řípských poutí však přinesl počátek šedesátých let 19. století, kdy se v souvislosti s uvolněním politického života a rozvojem národních aktivit – k nimž docházelo od počátku výrazně také na Roudnicku – stávala řípská pouť příležitostí pro manifestace národně-politických požadavků. V dubnu roku 1861 tak byla místem, kde se sešli lidé ze širokého okolí, aby manifestovali za starobylé právo české koruny. O rok později se stal Říp cílem předních pražských vlasteneckých spolků – vystoupily zde pražský Hlahol (jednalo se o jeho první veřejné mimopražské vystoupení)²³⁾ a Sokol (první mimopražský výlet, který měl jako obvykle podobu veřejné vlastenecké slavnosti). Tehdy zde byla pořádána velká pěvecká slavnost, která přilákala tisíce návštěvníků z blízkého i širokého okolí.²⁴⁾ Oblast společenského zpěvu zažívala vůbec v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století výrazný rozkvět, bez účasti pěveckých spolků si nebylo možné představit žádnou významnější národní událost. Hudba nabývala povahy národního symbolu.²⁵⁾ Kolektivní zpěv, tj. performativní akt, při němž se stírala role diváka a účinkujícího, přispíval k posílení pocitu sounáležitosti s národem.²⁶⁾ Roli ústřední písně hrál při této příležitosti sbor *Zpěv Čechů* od Ludevíta Procházky, provedený na vrcholku hory pražským Hlaholem. V té době také vzniklo heslo Podřípanů „*Kde stanul, stát bude Čech*“. Ještě na Řípu byla projednána myšlenka založení roudnického pěveckého spolku Říp, v jehož čele následně stanul místní lékař Martin Kalaš (otec celosvětově známé operní pěvkyně Klementiny Kalašové). Z významných pražských představitelů národního hnutí se slavnosti zúčastnili např. F. A. Brauner nebo kníže Rudolf Thurn-Taxis.

Právě kníže Thurn-Taxis stál spolu s Juliem Grégrem v čele skupiny, jež preferovala v rámci Sokola jeho politické směřování vytyčené v hranicích mladočeského liberálně demokratického programu. Tato představa však

23) Přehled aktivit tohoto spolku podává publikace Josef SRB – Ferdinand TADRA, *Památník pražského Hlaholu*, Praha 1886. Ve sledovaném období podnikl Hlahol výlety na Říp ve dnech 29. dubna 1862, 29. května 1864 a 31. května 1865.

24) O národní slavnosti na Řípu pořádané dne 27. dubna 1862 přinesla informace publikace Josef RANK – František VICHTERLE (eds.), *Sokol. Národní kalendář československý na obyčejný rok 1863*, Praha 1862, s. 108–112.

25) Viz Petr VÍT, *Hudba v programu českého národního hnutí doby předbřeznové a po Říjnovém diplomu*, in: *Povědomí tradice v novodobé české kultuře* (Doba Bedřicha Smetany), Praha 1988, s. 54–76.

26) Srov. Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity*, *Český časopis historický* 104, 2006, č. 1, s. 81–110.

narážela na druhou základní koncepci spolku (nakonec vítěznou), jejímiž hlasateli byli jeho starosta Jindřich Fügner a náčelník Miroslav Tyrš, dle nichž měl Sokol zaštiťovat široké celonárodní hnutí, stát nad politickým stranictvím (a také sociálními rozpory). V představách obou mužů měla tělovýchova organizovaná Sokolem přispět k fyzickému i duševnímu rozvoji národa a zmobilizovat široké vrstvy obyvatelstva k podpoře rozvíjejícího se národního hnutí. Spory mezi oběma zmíněnými tábory se projevily také u příležitosti již zmiňovaného prvního veřejného vystoupení Sokola na Řípu dne 27. dubna roku 1862. Tuto akci s výrazným politickým zaměřením nepovažoval Jindřich Fügner za vhodný cíl společného sokolského výletu. Nakonec však musel ustoupit a spolu s Tyršem a ostatními členy spolku se na Říp vydal. Jeden ze zápisů výletní komise uvádí, že se této akce zúčastnilo za pražský Sokol 72 mužů – většina ještě v civilním obleku, jen někteří v kroji.²⁷⁾ Účasti Sokola na Řípu byla věnována výrazná mediální pozornost, což přispívalo k Fügnerovým obavám z negativních reakcí vlády a budoucího osudu spolku. Dle jeho názoru nebylo možné považovat toto první vystoupení spolku na Řípu za odpovídající sokolským cílům. Z daného důvodu byl v květnu zorganizován samostatný sokolský výlet na Závist u Zbraslavi.²⁸⁾

Podobnou národní akci, konající se v době tradiční řípské pouti, chtěli její organizátoři připravit též v roce 1863. Přestože se zpočátku potýkali s nedostatečnými přípravami,²⁹⁾ nakonec se zdařilo slavnost úspěšně zorganizovat.³⁰⁾ V dubnu otiskli pořadatelé v Národních listech následující výzvu: „*My kolem Řípu žijící občané považujeme se za strážce svatyně této národní a vyzýváme Vás, rodáci všech končin naší milené vlasti, byste v tak hojném počtu, jako vloni, naši svatyni navštívili a tak dokázali, že láska k předkům a místům historickým neuhasla, nýbrž stejným plápolá ohněm v srdcích Vašich.*“³¹⁾ Přes deštivé počasí se i na tuto slavnost dostavilo velké

27) Národní archiv Praha, Sokol pražský (1857) 1861–1959, č. fondu 463, karton č. 75, inv. č. 396. Jiný pramen uvádí celkový počet účastníků se členů 73. Tamtéž, Kniha výletů a veřejných vystoupení 1862–1877, inv. č. 54, č. knihy 54, nepag. Také v následujících letech pražský Sokol pořádal výlety na Říp – např. roku 1864, 1865, 1869, 1883, 1893, 1899. Další soupis uveden Tamtéž, Kniha výletů, inv. č. 55, č. knihy 55.

28) Srov. Jan NOVOTNÝ, *Sokol v životě národa*, Praha 1990, s. 13.

29) Národní listy, 11. 4. 1863.

30) Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích (dále jen SOKA Litoměřice), Okresní hejtmanství v Roudnici – Presidiální spisy 1860–1918, č. fondu 6, karton č. 1. Zde podrobnější informace o akci.

31) Národní listy, 18. 4. 1863.

množství lidí. Bylo to však právě nejisté dubnové počasí (pořekadlo pravilo, že díky špatnému počasí „ze sedmkráté řípská pouť se pouze jedenkráté vydaří“),³²⁾ které donutilo pořadatele, aby v následujících letech posunuli konání národní slavnosti na Řípu až na květnový termín (poslední neděli v tomto měsíci), čímž došlo k oddělení těchto národních akcí od tradičních náboženských poutí.

Následujícího roku, tentokrát již na konci května, se konala na Řípu další z národních slavností. A to přesto, že organizátoři v dopise oznamujícím zamýšlenou akci c. k. okresnímu úřadu zdůrazňovali, že tímto listem chtějí předejít „všem domněnkám, jako by toto shromáždění nějaký politický aneb národní ráz mělo“.³³⁾ Na přípravách se opět podílely roudnický pěvecký spolek Říp a pražský Hlahol. Pražský Sokol se slavnosti zúčastnil v počtu 139 svých členů. V předvečer slavnosti vzplanuly na vrcholu hory četné ohně a během následujícího dne se již od brzkého rána hrnuly k hoře ze všech stran zástupy lidí. V rotundě sv. Jiří zapěli pěvci mimo jiné písně *Hospodine pomiluj ny* a na konci poté *Kde domov můj*, „kteroužto píseň veškeré obecnstvo s obnaženou hlavou spolu zpívalo“.³⁴⁾ Již na počátku května daného roku otiskl Polaban článek neznámého autora, který se zúčastnil dubnové řípské pouti. Tento autor přinesl „reportáž“ z dané akce, v níž mimo jiné rozjímal o důvodech, které lidi k památnému Řípu přitahují. Dejme mu nyní prostor: „Není to pouhý zvyk, co je sem každoročně vábí, řekl bych spíše, že jest to jakési tajemné kouzlo, které se v tomto mohutném čedičovém památníku skrývá, a kterému každý Čech podléhá, byť si i jeho vědom nebyl. Jsou ale také mnozí, kteří sem jdou, by množství lidu užřeli – ty vábí pouhá zvědavost. Když moudrost božská naše orby a míru milovné praotce v tyto požehnané krajiny uvedla, netušil svět, že potomci jejích Evropou otřesou a první prapor osvěty vztyčí. Národ český stal se národem slavným, on se stal slavným svými skutky. [...] Pracuj každý snahou usilovnou na národu roli dědičné.“³⁵⁾

Nejrozsáhlejšími akcemi s politickým podtextem, zasazujícími se o boj za české státní právo, se staly tzv. tábory lidu, jež byly pořádány na Řípu během sledovaného období celkem tři. Zajímavá je skutečnost, že na průběhu

32) Polaban. Týdeník zábavný a časem poučný pro Roudnici a okolí, 3. 4., 17. 4., 15. a 22. 5. 1864.

33) SOKA Litoměřice, Okresní zastupitelstvo Roudnice n. L. 1865–1928, Dopis organizátorů národní slavnosti na Řípu adresovaný c. k. okresnímu úřadu z 18. května 1864, č. fondu 56, karton č. 40.

34) Podrobnou zprávu o průběhu akce přinesl Polaban, 5. 6. 1864.

35) Polaban, 1. 5. 1864.

a cílech těchto táborů, které svým významem přesáhly samotný region, je možné sledovat obecné tendence v oblasti politického vývoje českého národního hnutí. Tím nejslavnějším se stal již hned první, pořádaný dne 10. května 1868, který byl zároveň spojen se slavností odvezení základního kamene – vylomeného již 5. dubna – k Národnímu divadlu do Prahy.³⁶⁾ Tábor z roku 1868 byl počáteční akcí tzv. táborového hnutí let 1868–1871. Díky němu se do českého národního hnutí výrazněji zapojily široké vrstvy obyvatelstva (rolnictvo, dělníci).³⁷⁾ Přelom šedesátých a sedmdesátých let byl také dle Jiřího Raka rozhodujícím pro zafixování českých historických stereotypů, tábory lidu přispěly k definitivnímu fixování husitské tradice jako nosné osy českých dějin.³⁸⁾ Celý podnik byl koncipován jako celonárodní akce, předními organizátory byli mladočeši. V této době se táboru ještě účastnili někteří němečtí sedláci ze sousedních německých oblastí Čech (díky postupné vzrůstající nacionalizaci české i německé společnosti by tato skutečnost již byla např. v osmdesátých letech nepředstavitelná). Manifestace byla reakcí na Prosincovou ústavu (1867), zavádějící tzv. dualismus a popírající historická česká státní práva, a také na návrh nové Auerspergovy vlády týkající se zvýšení daní (především daně ze jmění).

36) Podrobný popis události přinesl Servác HELLER, *Jubileum velké doby. Obraz našeho národního rozmachu před padesáti lety*, Praha 1918. Dále např. Jaroslav MACEK, *Říp a jeho pokrokové tradice*, Litoměřice 1968; Jan ŠTOVÍČEK, *Tradice řípských táborů*, in: Vlastivědný sborník Podřipsko. Mimořádné číslo k jubilejnímu shromáždění pod Řípem 25. 9. 1993, s. 6–25. Tábořem lidu na Řípu roku 1868, částečně za využití techniky psaní divadelního scénáře, se zabývá Milan HLAVAČKA, *Samospráva a festivity. Tábor lidu na Řípu jako reálná a virtuální performace*, in: Dagmar HÁJKOVÁ – Luboš VELEK a kol., *Historik nad šachovnicí dějin. K pětasedmdesátinám Jana Galandauera.*, Praha 2011, s. 92–111.

37) K problematice táborového hnutí let 1868–1871 Jaroslav PURŠ, *Tábory v českých zemích 1868–1871. (Příspěvek k problematice národního hnutí)*, Československý časopis historický 6, 1958, s. 234–266, 446–470, 661–690. Podle autora bylo v tomto období uspořádáno v českých zemích nejméně 143 táborů a veřejných shromáždění lidu (v Čechách – 102, na Moravě – 37, ve Slezsku – 4). Podle údajů českého tisku, jež jsou však značně vyšší než úřední data, navštívilo tyto akce téměř půl druhého milionu lidí. Táborovému hnutí na Moravě se věnoval Jan JANÁK, *Táborové hnutí na Moravě v letech 1868–1874*, in: TÝŽ, *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Sborník studií k 75. narozeninám profesora Jana Janáka, Brno 2007, s. 219–253.

38) Jiří RAK, *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994, s. 29–30, 60.

Na závěr celého podniku byla schválena tzv. řípská rezoluce,³⁹⁾ která měla vliv na státoprávní deklaraci českých poslanců ze srpna téhož roku.⁴⁰⁾

Již mnohem méně známé jsou následující dva řípské tábory. Tábor pořádaný dne 19. června roku 1887 byl jednoznačnou politickou akcí Národní strany svobodomyšlné namířenou proti politice staročechů.⁴¹⁾ Jednalo se o jednu z největších politicky motivovaných akcí mladočechů v roce 1887, tj. v období vrcholící agrární krize a vzrůstajícího agrárního hnutí. Tehdy se mladočechům podařilo podchytit široké opoziční hnutí a využít jej v boji proti politické konkurenci – staročechům.⁴²⁾ Hlavním impulsem k pořádání akce se stalo vyloučení čtyř mladočeských poslanců z Českého klubu na říšské radě. Organizátorem byl roudnický mladočeský politický spolek Český lev, hlavním řečníkem Eduard Grégr. Ve zprávě uveřejněné v roudnických mladočeských novinách Podřipan se dočteme, že tento tábor bude svolán za účelem důrazné obrany národních požadavků a politických práv, přičemž přáním pořadatelů bylo, aby nabyl podobných rozměrů jako tábor z roku 1868. Na programu měla být projednávána pouze jediná otázka, v níž mělo být hovořeno „o příčinách naprostého neúspěchu dosavadní aktivní politiky tzv. Českého klubu na radě říšské a o prostředcích, jichž by se měl národ český chopit, aby jeho zástupcové přestali již konečně hledati pod stolem pověstné drobtý“.⁴³⁾ Na rozdíl od roku 1868 nedal kníže Mořic z Lobkovic – sympatizant staročechů – svolení k pořádání tábora na svých

39) Srov. *Programová rezoluce tábora na Řípu z 10. 5. 1868*, in: Pavel CIBULKA (ed.), *Politické programy českých národních stran 1860–1890*, Praha 2000, s. 131.

40) Další řípský tábor, plánovaný na 11. července roku 1869, byl zakázán. Na základě tohoto zákazu se dohodlo šest roudnických Sokolů – jak vzpomínal účastník této akce František Šťastný – alespoň na zorganizování tajného výletu na Říp dne 5. července (k uctění památky Mistra Jana Husa). Na vrcholu hory zapálili účastníci hranice, jejichž záře „*přivábila veliké množství účastníků z obcí vřkolních, ano i z Roudnice*.“ Dle autora vzpomínky se jednalo o první památnou oslavu J. Husa na Řípu. V následujících letech již vždy „*v předvečer 6. července plály ohně na některých návrších, ozařující světlem památky husitské krajiny podřipskou*.“ Viz *Památník podřipského sokola roudnického*. K oslavě dvacetiletého trvání spolku 1868–1888 vydal Redakční odbor slavnostního výboru, Roudnice 1888, s. 51–52.

41) Průběh tábora vylíčil Podřipan, 24. 6. 1887.

42) K této problematice Tomáš VOJTĚCH, *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980.

43) SOKA Litoměřice, Okresní hejtmánství v Roudnici n. L. – Presidiální spisy 1860–1918, Dopis předsedy klubu Český lev V. Kratochvíla c. k. okresnímu hejtmánovi v Roudnici z 8. června 1887, č. fondu 6, karton č. 7.

pozemcích na severovýchodním svahu Řípu. Akce tak musela být pořádána na pozemcích obce Rovné. Na jejím závěru byla přijata – stejně jako roku 1868 – řípská rezoluce.⁴⁴⁾

Poslední řípský tábor druhé poloviny 19. století se uskutečnil dne 26. srpna 1900.⁴⁵⁾ Patřil k největším politickým akcím devadesátých let, přičemž tentokrát se již mohl opět odehrát na pozemcích roudnických Lobkoviců – v místech, kde se konaly poutě na sv. Jiří. Podnětem k jeho uspořádání se staly Koerberovou vládou v říšské radě předložené návrhy zákonů, které měly tvořit součást nového národnostního zákona znevýhodňujícího české obyvatelstvo. Cílem akce bylo prezentovat ji jako záležitost celonárodní, otevřeně se hlásila k táboru z roku 1868.⁴⁶⁾ Organizátoři si uvědomovali, že aby se akce zdařila, nemohla být v tehdejších podmínkách, kdy již existovalo širší politické spektrum, podnikem pouze jedné – mladočeské – strany. Účast byla tudíž vyhrazena všem politickým subjektům stojícím na státoprávním programu. Výslovně vyloučena byla pouze sociální demokracie, jejíž zástupci vystoupili roku 1897 na půdě říšské rady proti politice boje za české státní právo, díky čemuž byli považováni za zrádce národa. K hlavním řečníkům patřil opět Eduard Grégr. Nutno však podotknout, že jeho plamenná řeč již nekorespondovala s reálnou politikou mladočechů, kteří od poloviny devadesátých let nastoupili střídavou etapovou politiku. Přijátá rezoluce požadovala všeobecné hlasovací právo, kritizovala nové jazykové zákony, rozdělení země dle národností a bezprávi na českých menšinách žijících v německých oblastech Čech.⁴⁷⁾

Mimo zmíněných národních a politických shromáždění se však po celou druhou polovinu 19. století stával Říp nadále cílem návštěvníků toužících zúčastnit se tradiční řípské pouti. Vzpomínky na ni nám zanechal ve svých tiskem vydaných pamětech roudnický rodák, akademický malíř Otakar Nejedlý (1883–1957).⁴⁸⁾ Popsal v nich první návštěvu pouti, o které dříve slyšel a o níž si – jako malý chlapec – také vytvořil vlastní představu.

44) Srov. *Rezoluce tábora lidu na Řípu odsuzující českou politiku na říšské radě z 19. 6. 1887*, in: Pavel CIBULKA (ed), *Politické programy*, s. 279–280.

45) Dokumenty týkající se této akce se nacházejí v SOKA Litoměřice, Roudnice – spolky (1866–1950), Pořadatelský výbor pro uspořádání III. tábora lidu na Řípu r. 1900, č. fondu 1088, karton č. 8. Proslovy řečníků otiskl Podřipan, 8. 9. 1900. Znění projevů se zachovalo také v českém a německém rukopisném záznamu. Ty jsou uloženy v SOKA Litoměřice, Okresní hejtmánství v Roudnici n. L. – Presidiální spisy 1860–1918, č. fondu 6, karton č. 16.

46) Podřipan, 1. 9. 1900.

47) Celé znění rezoluce otiskl Podřipan, 15. 9. 1900.

48) Otakar NEJEDLÝ, *Dětství a chlapectví na Podřipsku*, Praha 1940, s. 115–124, kapitola „Řípská pout’.

Nejedlý k tomu napsal: „Řípská pouť, jak vznikla v mé představě, byla něčím nevšedním, velkolepým, slavnostním. Zjistíte z daleka se sem vydají bosonozi a vousatí poutníci, ponosou zase různé korouhve, praporce, baldachýny, svaté obrazy, v průvodu hudby a zpěvy, bude tu něco tak slavnostního, jako třeba stromček na Ježíška nebo průvod o Vzkříšení či Božím Těle. [...] Krátce, o čem jsem kdy slyšel vyprávět, umístil jsem a vložil do pouť řípské.“⁴⁹⁾ Autor dále pokračuje: „Ráno bylo viděti od našeho domu několik světlých bodů pod Řípem. Hoši je považovali za pouťové krámy. Nevím již, kdo přinesl dalekohled, který potvrdil správnost názoru, ba spatřili jsme i prapor vlající na hoře. Po všech cestách, které vedly k Řípu, pohybovali se lidé jednotlivě nebo skupiny tmavých postaviček, což vše působilo v jasném slunečném dnu velmi svátečně. Na mne vždycky působili zvláštním dojmem sváteční chodci, nevšedně a zvolna se pohybující, nikam nespěhající a jaksi zjevně se odlišující od všednosti ostatních dní. [...] To byla ovšem také doba, kdy ve svátek se brala většinou nová sváteční obuv a ta každého tlačila, každý krok pak působil při chůzi nesnáze, než se obuv podle rady výrobců vyšlápala.“⁵⁰⁾

Chlapci vyšli z Roudnice po desáté hodině dopolední, a to „po silnici kolem božích muk, okolo pověstného hostince na Střelnici, do evangelické obce Krabčice a pak dále na Říp. Zde se již v nevelkých vzdálenostech od sebe střídali žebráci všeho druhu s kolovrátkáři. Kdežto někteří se nepřetržitě modlili a vysazovali na odív cestujících své rány a tělesné vady, jež mne naplňovaly hrůzou, druzí vytrvale hráli na své opotřebované nástroje.“⁵¹⁾ Většina lidí, které hoši potkávali, však byla v dobré náladě. Někteří podle Nejedlého slov i zpívali, výskali a vůbec si počínali tak, jak dosud vídal jen v období vojenských odvodů. První dojmy z pouťové nálady však návštěvníci nabyli již v zahradní hospodě na Střelnici, „samotě se špatnou pověstí“, kde panoval o řípských pouťích vždy čilý ruch. Nebylo údajně chodce, který by se zde nezastavil minimálně ke krátkému poslechu muziky. V té době byla hospoda přeplněna návštěvníky, kteří ve stínu stromů popíjeli pivo a jiné nápoje. Vyhrávala zde venkovská hudba, kterou však doplňovaly zvuky trumpet, pouťových píšťalek, cinkot sklenic, flašiny a křik prodavačů. Také obec Krabčice se tehdy hemžila lidmi všeho druhu, nejvíce se jich shromažďovalo kolem tamějších hostinců, v nichž to prý hučelo jako v úle. „Všude lidí nacpáno, hlava na hlavě, na konec se vše

49) *Tamtéž*, s. 115–116.

50) *Tamtéž*, s. 116–117.

51) *Tamtéž*, s. 117–118.

*ztrácelo v mlžinách kouře a prachu. Dojmy pestřila dráždivá vůně pokrmů, zejména vepřové pečeně.*⁵²⁾ Z těchto míst se také vydával mohutný proud chodců, stoupajících na úpatí hory.

Vlastním dějištěm pouti bylo tamější nevelké luční prostranství. Směsici nejrůznějších zvuků doplňovalo vyhrávání celé řady zábavních podniků. *„Cesta už byla vystlána spoustami zmuchlaných papírů. Hned na pokraji prostranství se šířila vůně uzenářských výrobků a kolem kotlíků se tlačily zástupy strážníků. Všichni lidé přežvykovali, převalovali v ústech veliká sousta, takže stále měli všichni jednu tvář jako vycpanou.*⁵³⁾ Většina strážníků velmi živě diskutovala a vtipkovala s prodávacem. *„Ale již o něco dále od tohoto chraplavého a upoceného prodávče počalo se kupiti několik zvědavců kolem sípavého člověka, který na bedně rozestavil tři náprstky vedle sebe a vybízel zvědavce k pozornosti pro nevinnou hříčku. Přemísťoval náprstky z místa na místo, při čemž zjevně vpravil pod některý malou kuličku. Uhodl jsem snadno, pod kterým náprstkem je kulička, a proto také přistoupil na vyzvání k sázce. Ale jak jsem byl překvapen, když tam kuličky nebylo a zchytralý hráč shrábl všechny mé peníze za posměchu přítomných.*⁵⁴⁾ Nepříjemnou zkušenost si chlapec vynahradil zážitkem, který mu zprostředkoval pout'ový písničkář, *„jenž slovem, zpěvem i obrazem líčil pohnutý výjev ze života horníků a uváděl v údiv a napětí okolní obecenstvo*⁵⁵⁾ Lidé zde vydrželi stát až do doby, kdy se pouť chýlila ke svému konci. Tehdy se vrch proměnil ve zvláštní chvat pouťových kramářů. *„Po cestě ke Krábcicům se potácelo ve hloučcích několik výskavých jednotlivců, na cestách ztichly flašiny. Převládá klepání kladiv, tlučení latí, nadávání a hádky kramářů. Boudy odhalují své kostry, všude svítí spousty zmuchlaných papírů, několik rozjařených poutníků sestupuje hlučně s vrcholu Řipu [...]. V krátké době se promění všechny boudy v hromady latí a beden a brzy odjíždí z pout'ového prostranství povoz posledního kramáře. Nyní, jako po bouři, hluboko ticho nastoupí místo dřívějšího skřeku. Lehká mlha se ukládá na bok mohutné hory Řipu a cosi jako stesk vlévá se do srdce člověka. Odcházíš z tohoto místa, které ti připadá jako skvrna hříchu na čistém těle země. Po cestách podřípských kodrců v dálce několik kramářských vozů, jejichž mizivý rachot připomíná hlas odměřené ubíhajícího času.*⁵⁶⁾

52) *Tamtéž*, s. 118–119.

53) *Tamtéž*, s. 119.

54) *Tamtéž*, s. 121–122.

55) *Tamtéž*, s. 123.

56) *Tamtéž*, s. 123–124.

Na řípskou pouť vzpomínal s odstupem řady let také další autor pamětí věnovaných létům svého dětství a dospívání. Byl jím o několik let starší Pavel Váša (1874–1954), známý český jazykovědec a literární kritik. Váša strávil dětství v Krabčicích, kde jeho otec působil jako učitel na tamější evangelické reformované obecné škole. Po jejím absolvování přešel Pavel Váša na roudnické gymnázium, kde se stal spolužákem a kamarádem Maxe Dvořáka, budoucího významného historika umění a člena tzv. vídeňské školy. Ve svých pamětech autor popisuje život do jisté míry zvláštní a uzavřené komunity, jíž byla zmiňovaná většinově evangelická obec.⁵⁷⁾ Podle Vášových vzpomínek se v Krabčicích tancovalo čtyřikrát do roka, přičemž nejhlučněji a nejslavněji právě o řípské pouti v neděli po sv. Jiří. „*Tu neděli se obec rozstoupila na dvě části příkře od sebe oddělené. V ten den schovanky nesměly z ústavu na procházku, ba ani vyjít před ústav, aby neviděly to spuštění. Jak se úpatí Řípu zabělalo stany kramářů a jak po cestě k Řípu a na jeho vrchol se vine dlouhý netržitý průvod poutníků pěších i na vozech a v kočárech. Neboť řípská pouť byla tenkrát už v očích pana Šuberta⁵⁸⁾ ohavností.⁵⁹⁾ A zatím co ze sálu u Titěřů se o druhé hodině odpoledne rozehrály klarinety a rozvřískaly trubky, ubírali jsme se jako jinou neděli do ústavu na nedělní školu. Viděli jsme bílé stany, slyšeli hrčeti kočáry okolo školy, hudba nám hřímala do oken, ale pro to vše jsme nesměli mít ani oči ani sluchu. Ale mysl byla rozržitá a i v ústavní modlitebně jsme dychtivě chytali útržky světských radovánek, jak pronikaly vysokými okny dovnitř.*“⁶⁰⁾ Jednou však přeci jen dostal malý chlapec od maminky povolení podívat se pod Říp alespoň v sobotu odpoledne, den před poutí. Tato návštěva mu však spíše přinesla zklamání. „*Boudy se teprve stavěly, zboží vybíralo z beden, kramáři se hádali se svými ženami a mezi sebou, prodat nám za krejcar se jim hrubě ani nechťelo. Viděli jsme takto rub slávy, ještě než se započala.*“⁶¹⁾

57) Pavel VÁŠA, *Pod Řípem. Paměti I*, Praha 1947. Jedná se o 4. vydání, kniha vyšla poprvé roku 1939.

58) Senior Václav Šubert přišel do Krabčic z Prahy roku 1862. Podílel se zde na založení dívčího evangelického vychovávacího a vyučovacího ústavu, v jehož čele stál až do své smrti roku 1885.

59) V této souvislosti je zajímavé, že v prvním roce svého působení v Krabčicích vedl Šubert děti svého sboru na řípskou pouť, „*aby tak manifestoval vlastenectví své církve*“. Váša uvádí, že „*tenkrát pořád ještě hořel spíše vlasteneckým náboženstvím než křesťanstvím Ježíšovým*“. P. VÁŠA, *Pod Řípem*, s. 83.

60) *Tamtéž*, s. 48–49.

61) *Tamtéž*, s. 49.

Obráz malíře Josefa Ulricha *Pout' na Řípu*, jenž zachycuje pout'ové dění na vrcholku Řípu a který byl zmíněn na počátku tohoto příspěvku, nás posouvá k otázce putování na tuto horu za účelem umělecké inspirace. Jak již upozornil Ernst Gombrich, byli to holandsští malíři 16. století, kteří nás naučili „vidět“ krajinu, vnímat malebnost v prosté scenerii.⁶²⁾ Přesto se ve výtvarném umění objevovala až do počátku 19. století krajina především v podobě „pozadí“ příběhů s náboženskou či mytologickou tematikou. Teprve 19. století s sebou přineslo v očích malířů mimořádný zájem o krajinu (v analogii s literaturou a hudbou), toto období bylo často nazýváno „stoletím krajinomalby“.⁶³⁾ Hodnoty krajiny tedy nejprve začínali objevovat umělci a poté také přírodovědci zkoumající a popisující její jednotlivé části (což je charakteristický rys přístupu lidí západního civilizačního okruhu). Zásadní úlohu ve změně nazírání na krajinu hrál od sklonku 18. století nastupující romantismus a obecná proměna krajiny a celospolečenského paradigmatu v souvislosti s důsledky expandující průmyslové revoluce. Lidé tehdejší doby, přicházející z venkova do rychle rostoucích měst, začali pociťovat nedostatek přírodní krajiny ve svém okolí, což je zásadní podmínka vytvářející potřebu člověka k pobývání v krajině.⁶⁴⁾

Romantismus s sebou přinesl estetické vnímání krajiny a emocionální vztah ke krajině. Jak upozorňuje Jiří Zemánek, tento směr také „objevil chůzi a putování jako kulturní akt a z procházky do přírody učinil umělecky atraktivní a zároveň hluboce filozoficky reflexivní záležitost“.⁶⁵⁾ Charakteristickým zjevem byla postava poutníka. V českém prostředí se stal takovým poutníkem – chodcem Karel Hynek Mácha. Ten – jako bytostný romantik – obdivoval hory, na nichž romantici zažívali prožitky posvátna, avšak hory dosti odlišného vzezření, než byl Říp zvonovitého

62) Srov. Ernst Hans GOMBRICH, *Příběh umění*, Praha 1992, s. 342.

63) K vývoji pojetí krajiny ve výtvarném umění Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ (ed.), *Krajina v českém umění 17.–20. století*. Průvodce stálou expozicí Národní galerie v Praze v paláci Kinských, Praha 2005.

64) K percepci krajiny zajímavě Hana LIBROVÁ, *Láska ke krajině?* Brno 1988; TÁŽ, *Antropologická a sociální dimenze v percepci krajiny*, in: Milada Freimanová (ed.), *Člověk a příroda v novodobé české kultuře*. Sborník symposia pořádaného Národní galerií v Praze ve spolupráci s Ústavem teorie a dějin umění ČSAV v Plzni ve dnech 13.–15. března 1986, Praha 1989, s. 30–36.

65) Jiří ZEMÁNEK, *O spojování země s nebem*, in: Jiří Zemánek (ed.): *Od země přes kopec do nebe... O chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Publikace vydaná ke stejnojmenným výstavám pořádaným v Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích ve dnech 20. 5. – 7. 8. 2005 a na zámku Klenová ve dnech 7. 5. – 31. 10. 2006, Praha 2005, s. 23.

tvaru nacházející se uprostřed rozlehlé roviny. Ideálem romantiků byly Alpy, v Čechách tehdy zájemci navštěvovali především pohraniční hory (hlavně Krkonoše) a kopce Českého středohoří. K jejich návštěvníkům patřil také vůdčí malíř německého romantismu Caspar David Friedrich (1774–1840), který prožil velkou část svého života v Drážďanech. Tyto přírodní útvary se staly významným námětem jeho umělecké tvorby. Co má však Říp společného s nedalekými kuželovitými vrchy Českého středohoří, je jeho geologický původ. V obou případech se jedná o třetihorní vulkanická tělesa.⁶⁶ Václav Cílek připodobňuje Říp (455 m n. m.) k „*prsu matky Země*“, tj. k ženskému principu, zatímco nejvyšší horu Českého středohoří – Milešovku (836 m n.m.) – k principu mužskému.⁶⁷ Říp a Milešovka (v němčině Donnersberg – hora hromu) tak tvoří své protipóly. Obě hory navíc dokládají syntetickou podobu české krajiny, jež není tvořena pouze jedním principem.

Oblasti Českého středohoří začala být v 19. století v souvislosti s rozvíjejícím se fenoménem turismu – objevujícím se nejdříve v německo-jazyčném prostředí – věnována stále větší pozornost. Na Litoměřicko i do okolních oblastí na severu Čech (v tehdejší době obydlených převážně německým obyvatelstvem) přijížděli návštěvníci hlavně ze Saska a severního Německa. Krajina v okolí Litoměřic a oblast Českého středohoří byly již v dřívějších dobách velebeny jako malebný a úrodný kraj. Již v 17. století Bohuslav Balbín napsal: „*Právem se litoměřická krajina nazývá rájem Čech, vše je zde neobyčejně úrodné, ať máš na mysli plodiny jakéhokoli druhu, utěšené zahrady, kopce porostlé ošením a horské stráně ozdobené vinicemi. K tomu přistupuje také ta okolnost, že se bohatství z celých Čech vozí k Litoměřickým po znamenité cestě, to je po řece Labi. Cokoli pak se k nám přiváží od moře, to se nabídne nejprve Litoměřicím [...]. S vínem zvaným Podskalské (roste totiž pod skalami za městem Ústím) nemůže v Čechách ušlechtilostí závodit ani jedině, dokonce ani mělnické se mu*

66) Ke geologické povaze Řípu Vladimír HAVRDA, *Říp a Podřipsko*, in: Litoměřicko, 1966, s. 50–58; Jaromír ULRYCH, *Říp, bájná hora předků a soudobá geologie*, Vesmír 79, 2000, č. 1, s. 33–36; Václav CÍLEK, *Ostrovní hora Říp. Když má Říp čepici, bude pršet*, tamtéž, s. 36–37; k přírodním poměrům na Řípu Jiří SADLO, *Zapalte ho – ať hoří! Příroda na Řípu a co s ní dál dělat*, tamtéž, s. 37–41. Většinu vegetace dnešního Řípu tvoří smíšený les. Z biologického hlediska jsou významná nelesní společenstva slunných a strmých jižních svahů. Autor poukazuje na to, že step zde pravděpodobně přetrvávala jen díky člověku – po staletí se zde pásla stáda koz.

67) V. CÍLEK, *Krajiny vnitřní a vnější*, s. 105–108.

nevyrovná.“⁶⁸⁾ S používáním pojmu *Český ráj* (myšleným však teritoriálně, nikoliv etnicky či jazykově) přišli v souvislosti se snahou o turistickou propagaci této oblasti čeští Němci.⁶⁹⁾ Češi si však postupem doby stále více uvědomovali problematičnost daného označení pro malebné oblasti českých zemí, v nichž však převažoval německý živel. K významnému obratu došlo v osmdesátých letech 19. století. Tehdy použil turnovský rodák, novinář Václav Durych (otec spisovatele Jaroslava Durycha), ve své práci označení *Český ráj* pro oblast Turnovska. Také zásluhou jeho propagačního úsilí byl postupně „přemístěn“ do tohoto českého prostředí. Oblast Litoměřicka začala být následně označována českými autory jako *zahrada Čech*. Čeští Němci však nadále označovali tento kraj jako *Paradies von Böhmen*.

Jak již bylo naznačeno dříve, Říp nelákal umělce období romantismu. Zájem o krásy podřípské krajiny se objevil až ve druhé polovině 19. století (zajímavé však je, že hoře nevěnovali pozornost představitelé českého impresionismu).⁷⁰⁾ Podle norského historika a teoretika architektury Christiana Norberga-Schulze, který ve své celosvětově známé knize, jež vyšla v českém překladu pod názvem *Genius loci. Krajina, místo, architektura*, zavádí klasifikaci krajin (jedná se o archetypy přírodních míst, které se však ve skutečnosti většinou nevyskytují v „čisté podobě“), můžeme krajinu Podřípska označit za *krajinu klasickou*.⁷¹⁾ Pro tento typ krajiny není charakteristická ani rozmanitost (typická pro *krajinu romantickou*), ani monotónnost (typická pro *krajinu kosmickou*). Jedná se o kompozici vytvořenou z jednotlivých prvků, které jsou rozlišitelné – nacházíme v ní jasně definované kopce a hory. Setkáme se zde s „významuplným řádem odlišných individuálních míst“. Podle autora v tomto typu krajiny nachází spojení člověka s přírodou svůj výraz v praktickém zemědělském využívání krajiny.⁷²⁾

Ve sledovaném období zapůsobila podřípská krajina na dalšího z poutníků – chodců krajinou – malíře Josefa Mánesa (1820–1871).⁷³⁾ Ten prošel ve své tvorbě vývojem od zájmu o klasické romantické prvky v krajině

68) Helena BUSINSKÁ (ed.), *Bohuslav Balbín, Krásky a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého*, Praha 1986, s. 237.

69) K tomu podrobněji Bohdan ZILYNSKYJ, *Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století*. Dějiny a současnost 5/2005, s. 14–18.

70) Srov. Alžběta BIRNBAUMOVÁ, *Říp ve výtvarném umění*, in: Památná hora Říp, Praha 1959, s. 32. Říp je kresebný, nikoliv malebný, působí obrysem.

71) Christian NORBERG-SCHULZ, *Genius loci. Krajina, místo, architektura*, Praha 2010.

72) *Tamtéž*, s. 45–46.

73) Srov. Gabriela KESNEROVÁ, *Krajina v díle Josefa Mánesa*, Praha 1991.

(s krajinářskou školou svého otce Antonína Mánesa podnikal v mládí četné výlety po romantiky oblíbených destinacích) až po určitou typizaci ve své tvorbě související mimo jiné se zpodobněním podřípské krajiny. Její poznání – vedle oblasti Polabí, Českého ráje či Hané – hrálo také důležitou úlohu ve vývoji umělce krajinářského cítění.

Jak tedy vypadala Mánesova tvůrčí činnost? Malíř, jenž měl blízký vztah k přírodě a toužil po poznání rázu české krajiny – dějiště národního života, putoval touto krajinou a zaznamenával si kresby a skici do svých náčrtníků.⁷⁴⁾ Z hlediska zachycení motivů souvisejících s Řípem je důležitý náčrtník zvaný Borovského IV, který Mánes používal v letech 1854–1862.⁷⁵⁾ Jedná se o blok formátu 10, 5 × 16, 8 cm, obsahující kresby tužkou (většinou krajinářské náčrty). Mezi nimi najdeme také několik kreseb vázících se k posvátné hoře. Zaujme především umělcovo zpodobnění Řípu ze dvou světových stran, od severozápadu a od východu,⁷⁶⁾ a dále pohledy na rotundu sv. Jiří⁷⁷⁾ a sochu sv. Jiří ve výklenku této rotundy.⁷⁸⁾ Nejen tyto skici sloužily následně Mánesovi jako zdroj rozličných výtvarných motivů (samy o sobě měly soukromou povahu). Ty poté zhodnotil ve své další umělecké tvorbě – např. v ilustracích k národním písním, Rukopisům, na kalendářní desce pražského Orloje apod. Motiv řípské rotundy a sochy sv. Jiří malíř využil při tvorbě praporu pro roudnický pěvecký spolek Říp (později umělecký spolek Jednota Říp), jehož slavnostní svěcení proběhlo v Roudnici dne 15. srpna roku 1864 za účasti samotného autora.⁷⁹⁾ Na spolkovém praporu byl vyobrazen boj sv. Jiří (českého národa opírajícího se o svá historická práva – řípská kaple) s drakem (boj s nepřitelem) o princeznu (zápas o svobodu Čechů).⁸⁰⁾ Říp Mánes zobrazil také na obraze *Labská krajina*

74) Ve Sbírce grafiky a kresby Národní galerie v Praze (dále jen NG – Sbírka grafiky a kresby) se nachází ve fondu Josefa Mánesa 12 náčrtníků, jejichž názvy jsou označovány podle jejich bývalých majitelů. Jedná se o tzv. *Mádlův skicář I–II* a náčrtníky *Borovského I–X*.

75) NG – Sbírka grafiky a kresby, fond Josef Mánes, Náčrtník zvaný Borovského IV, inv. č. K 14591.

76) *Tamtéž*, Pohled na Říp od severozápadu, inv. č. K 14591/8 a Pohled na Říp od východu, inv. č. K 14591/14.

77) *Tamtéž*, Rotunda sv. Jiří na Řípu s detaily, inv. č. K 14591/10; Rotunda sv. Jiří na Řípu, inv. č. K 14591/9; Vnitřek rotundy sv. Jiří na Řípu, inv. č. K 14591/11.

78) *Tamtéž*, Socha sv. Jiří ve výklenku rotundy, inv. č. K 14591/12.

79) Podrobný popis této významné události se dochoval v SOKA Litoměřice, Archiv města Roudnice n. Labem, Poznámky ke Kronice města Roudnice nad Labem (nedat., nepag.), inv. č. 286.

80) Ke spolkovému praporu Řípu srov. Miloš SAXL, *Malířské tradice v 19. století v Roudnici n. L.*, Kulturní měsíčník, 1969, č. 2, s. 24–26.

(1863), který tvoří protějškovou kompozici k malbě *Řípský kraj* pocházející ze stejného roku. Obě tyto malby představují určitý přelom v českém krajinářství.

Zájem české krajinomalby o památný Říp se zvýšil v souvislosti se slavností kladení základních kamenů Národního divadla roku 1868. Mezi nejvýznamnější autory, kteří zobrazili ve svém díle tuto horu, nepochybně patří Julius Mařák – autor skici k obrazu Říp, podle níž byla provedena roku 1881 freska v královské lóži Národního divadla. Podobně jako Mánes, také Mařák Říp studoval na místě a kreslil si skici tužkou.⁸¹⁾ Jedním z nejvýznamnějších autorů zobrazujících Říp, který mimo jiné ztvárnil jeho obrys jako symbol české krajiny, byl Mikoláš Aleš, podle Chaloupeckého názoru „nejvlastnější malíř Řípu“. Alšova realistická perokresba Řípu pocházející z roku 1911 také patří mezi poslední umělcova díla.

Putování nejen malíře Josefa Mánesa krajinou nás přivádí k otázce různých podob návštěv přírody, v našem případě zajímavého přírodního útvaru, jímž je hora zvonovitého tvaru. Ke koloritu české vlastenecké společnosti 19. století patřily výlety do přírody, jež byly často skupinovou záležitostí. V případě výletů, jejichž cílem byl Říp,⁸²⁾ popřípadě širší podřípská krajina, se nám dochovaly vzpomínky několika autorů, jejichž životní osudy byly v určitém období propojeny s tímto regionem. Prvním z nich byl evangelický farář Jan Karafiát (1846–1929), autor pohádkových *Broučků*, který se přistěhoval do Roudnice nad Labem v létě roku 1870.

81) A. BIRNBAUMOVÁ, *Říp ve výtvarném umění*, s. 28.

82) K návštěvníkům Řípu patřil např. věhlasný český chirurg působící ve Vídni Eduard Albert (1841–1900), který jezdil do Roudnice za ředitelem tamějšího gymnázia Josefem Černým (1843–1907), bývalým spolužákem z gymnázia v Hradci Králové. Při jednom z roudnických pobytů u Černého (jeho zeťem se stal Jiří Guth-Jarkovský), kde pobýval spolu se svou manželkou, poslal Albert dopisnici Antonínu Rezkovi s následujícím zněním: „*Jsem zde od 22. VII. [18]98 a odpoledne jedeme přes Dráždany, Lipsko, Magdeburg, Hannover do Norderney. Odtud Vám obsírněji vypíšu, jak se nám vede. Včera stoje na Řípu, posílal jsem Vám a přátelům pozdravení přes hory a doly. Doufám, že se Vám všem dobře vede a přejeme tak. Váš Alb[ert].*“ Eduard Albert Antonínu Rezkovi, Roudnice 1. 8. 1898. Cit. dle Helena KOKEŠOVÁ, *Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence*, Praha 2004, s. 200. Z památného Řípu si Albert také nechal přivést stromky, které byly následně zasazeny v rozlehlé zahradě (celkem zde prý bylo vysázeno 2 000 stromů a keřů) budované kolem jeho vily v Žamberku, jejíž stavba byla započata roku 1889. K tomu srov. Arnold JIRÁSEK, *Eduard Albert. Pokus o kroniku a rozbor života, práce i významu E. Alberta, učiněný ke stému výročí jeho narození (20. ledna 1841)*, Praha 1946, s. 113–116.

Během svého ročního pobytu v tomto městě a následného krátkého působení v Krabčicích poznával nejen obyvatelstvo regionu, ale také podřipskou krajinu. Měl rád procházky touto krajinou, fascinovaly jej řeky a hory. Po letech ve svých pamětech napsal: „*V Roudnici mají dva převzácné obry, kterých jim nikdo popírati nemůže. Předně mají staroslavny Říp. To pak není pouze historickými upomínkami a starobylymi pověstmi opředená hora, ke které všeecka česká mládež se zvláštní úctou vzhůru hledí. To jest česká hora, která si i u silného, zralého muže dokonalou úctu vynutí. Čím lépe ji zajisté znáte, tím více si jí vážíte. Dívejte se na Říp ze kterékoli strany, vy vždy znovu žasnete. I totě šířka, a hranatost a mohutnost! Totě síla a vznešenost, před níž vy se naprosto ztrácíte! To jest obr, ano král, který bez odporu přeširokému okolí vévodí.*“⁸³⁾ Dále Karafiát pokračoval: „*Ten druhý pak obr, kterého v Roudnici nepopiratelně mají, jest ta jejich slavná řeka Labe, ten náš veletok, který nám jest nade všeecky naše řeky a říčky a potoky a potůčky, ani těch nejzamílovanějších nevyjímaje. Tu se stále mlčky valí k dalekému moři ty ohromné spousty českých vod, po všech našich krajích a údolích nasbíraných; když pak po břehu v pravé náladě chodíte, tu se vám ty němé vlny často ozvou, šeptajíce pozdrav z toho českého kraje, ze kterého která pošla.*“⁸⁴⁾ Stejně jako mnozí další návštěvníci regionu, také Jan Karafiát přiznával, že nejvíce na něj zapůsobil celkový pohled na širší okolí, jehož dominanty tvoří vrcholky nedalekého Českého středohoří. „*Ani mohutný Říp tenkrát tak mocně na mne nepůsobil, jako vzdálenější Milešovka a celé Středohoří, zvláště pak elegantně štíhlý a směle vystupující Hanšperk* [Házmburk – pozn. aut.]. *A když jsem chodil na procházku po hřbetě pásma na sever k Roudnici běžícího, nad starou silnicí Roudnickou, odkudž bylo vidět všeecky ty pěkné hory na levo i na pravo, dole pak v údolí tu a tam kusy stříbrného Labe, vyjímající se jako jezera, připadal jsem si, jako bych byl zas při půvabném Rýnu, dívaje se od Bonnu na Godesberg a Drachenfels a celé Sedmihoří.*“⁸⁵⁾

Uchvácen pohledem na okolní krajinu z památného Řípu byl v pozdějších letech též historik Josef Šusta (1874–1945), který poprvé navštívil Roudnici a horu Říp jako student pražské univerzity v květnu roku 1893 (jednalo se o Šustovu první návštěvu severních Čech).⁸⁶⁾ Výlet byl pořádán

83) Jan KARAFIÁT, *Paměti spisovatele Broučků, sv. III. Na školách ještě vyšších. Doba rýnokolínská, roudnická, edinburská a čáslavská*, Praha 1922, s. 89.

84) *Tamtéž*, s. 90.

85) J. KARAFIÁT, *Paměti spisovatele Broučků, sv. II. Na školách středních a vysokých*, Praha 1921, s. 356.

86) Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II*, Praha 1963, s. 88.

v rámci aktivit Historického klubu, jehož nový starosta Čeněk Zíbrt usiloval o pozvednutí jeho tehdejších spolkových aktivit. Mimo vycházek po pražských památkách tak byly také pořádány výlety do vzdálenějších míst. Podruhé Šusta navštívil stejná místa v době svých posledních studentských prázdnin, během nichž po určitou dobu pobýval v roudnickém lobkovickém zámku, v rodině spolužáka a blízkého přítele Maxe Dvořáka, jehož otec stejného jména zde působil jako knížecí archivář. Z výletů do roudnického okolí utkvěla Šustovi v paměti hlavně odpolední vycházka na Říp, jejíž atmosféra se velmi lišila od jeho první návštěvy tohoto místa. Jestliže při dřívějším výletu s Historickým klubem ho navštívili „za nedělního hluku poutního dne“, podruhé se jednalo o klidnou procházku spojenou s důvěrným rozhovorem obou přátel. V těžkých dobách druhé světové války, kdy Šusta sepisoval své paměti, k těmto okamžikům napsal: „Na vršku nebyl nikdo, když jsme tam usedli, a v odpoledním srpnovém slunci zatopen ležel tu pod námi český kraj s modrou lemoučkou zamlženého Středohoří a zlatistým pásem řeky, jeden z pohledů, které činí člověka teprve pravým podílníkem vlasti a přináší trvalý zásnub s jejím osobitým kouzlem.“⁸⁷⁾ Také řeka Labe lákala pozornost obou mladých mužů. Za občas pronikajícího zvuku sirén z kolem plovoucích lodí a hvizdů lokomotiv z nedalekého roudnického nádraží trávili dlouhé hodiny na plovárně u Labe nebo v bažantnici za řekou.⁸⁸⁾

Na dojmy dítěte z krajiny rodného Podřipska a nedalekého Českého středohoří, které zapustily hluboké kořeny v jeho dětské mysli a daly také směr budoucímu povolání, vzpomínal po letech též již dříve zmíněný Otakar Nejedlý. Malíř se se čtenáři podělil např. o dojem, který na něj učinil výhled od mělnického zámku směrem k Řípu a za ním v dále se nacházejícím vrcholům Českého středohoří. Místo ležící na soutoku Labe a Vltavy navštívil jako čtrnáctiletý chlapec roku 1897. Zážitek popsal následujícími slovy: „*Obraz, který spatřily mé oči a dojem, který tento obraz vyvolal, byl z největších přírodních zážitků mého mládí a řadil se hned k dojmu, kterým působil na mne dříve výhled s Řípu. Vidět ohromné, bohaté lány podřipské, jednou s Řípu a po druhé s Mělníka, to jsou dojmy, potřebné k dokonalému poznání Podřipska, toť dva nerasmazatelné obrazy, jimiž se zapisuje Podřipsko do paměti divákovy. Nikdy před tím nezažil jsem ničeho tak mocného, nikdy jsem neviděl něco tak úchvatného a ohromujícího, tak*

87) *Tamtéž*, s. 139.

88) *Tamtéž*, s. 138.

*nenadálého, neočekávaného. Kdesi v modré dálce, jakoby do nekonečna se ztrácel obzor ploché krajiny, přerušené zvonovitým tvarem Řípu.*⁸⁹⁾

Líčení svého prvního výstupu na posvátnou horu Čech věnoval Nejedlý několik stránek paměti.⁹⁰⁾

Onoho překrásného jarního, slunečného dne, provázeného zpěvem skřivánek, se chlapec vydal vstříc vrcholu Řípu. Uvádí, že ho zaujalo, jak se mu – jako pozorovateli – v průběhu cesty měnil jeho všem známý zvonovitý tvar, takže postupně viděl jen „*jakousi ohromnou, nepřehlednou vrstvu vystouplé země*“. Další překvapení na něj čekalo na úpatí hory, poněvadž zde neshledal „*ohromný prales, který trvá ještě od příchodu praotce Čecha*“, ale pouze mladé a řídké stromy. Až při cestě vzhůru se les stával mohutnějším. Když Nejedlý konečně dorazil k rotundě sv. Jiří, zatajil se mu úžasem dech: „*Byl jsem udiven velikostí světa a nesmírnou vzdáleností toho okruhu, kde se stýká nebe se zemí; vše zanikalo v mlžinách. Podivil jsem se také oné nebeské polokouli, která se klenula nad celým prostorem. A kolem dokola byla všechna země pokryta nesčetnými koberečky různých barev a tvarů, uspořádaných do zvláštního uklidňujícího souladu, zastřeného nadýchnutou clonou modravých vzdušných oparů. Tu a tam se v mlžné dálce něco zatřpytilo a ostrý paprsek světla se zabodl do oka. Neměl jsem ani zdání, kterým směrem se dívám a nedovedl jsem určit, kde leží Roudnice, neboť vše bylo tak maličké a neznámé, že když přítomní lidé ukazovali na Roudnici, nemohl jsem tomu ani uvěřiti. [...] Tak po prvé ve svém životě viděl jsem a s vysoká přehlédl svůj podřipský kraj.*“⁹¹⁾ Tento zážitek změnil podle autorových vlastních slov jeho dosavadní představy o světě, měřítko nazírání na svět kolem sebe. Rodný kraj se mu stal známějším a ještě milejším. Kdykoliv v budoucnosti pobýval v cizině a zastesklo se mu po vlasti, vždy si vzpomněl na úchvatný dojem, jenž v dětské mysli zanechal výstup na Říp. Dva roky před svou smrtí vytvořil Otakar Nejedlý obraz působící až magickým dojmem, jenž nazval *Vzpomínka na Říp* (1955).⁹²⁾ Symbolicky se tak vyrovnal se vzpomínkami na rodný kraj.

Dětské zážitky, kdy navštěvoval s otcem či svými kamarády různé kouty podřipské krajiny, se staly také součástí vzpomínek Pavla Váši. Ten spolu

89) O. NEJEDLÝ, *Dětství a chlapectví na Podřipsku*, s. 227. Jako malý chlapec jezdil Nejedlý každou neděli s otcem vlakem na výlety do Českého středohoří. *Tamtéž*, s. 41.

90) Kapitola XIII. – „První výstup na Říp“. *Tamtéž*, s. 104–108.

91) *Tamtéž*, s. 106–108.

92) Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, Otakar Nejedlý: *Vzpomínka na Říp*, 1955, olej, plátno, 100 × 150 cm.

s kamarády vnímal jako ideální výletní místo opět horu Říp. Váša k tomu uvedl: „*Jen nás, děti, mrzelo, že výstup na horu byl tak příliš pohodlný s jediným trochu skalnatým místem, ale také bez nejmenšího nebezpečí. Příkrá místa s vysokými čedičovými skalami byla stranou cesty, kam se nesmělo, neboť celá hora byla majetkem roudnických Lobkoviců, kteří ji někdy v polovici let padesátých koupili za babku od okolních sedláků a proměnili v horské loviště, kde jednou za rok měli zajímavé hony.*“⁹³⁾ Pouze jedinkrát se chlapi odvážili přiblížit k čedičovým sloupům, kde se nacházela skrýš za skalou v podobě oblouku. Zde se podle tradice údajně skrývali Petrovští. Váša dále pokračuje: „*Jistě znáte tu líbezně strašidelnou pohádku o zvířátkách a Petrovských. Nuže Petrovští měli mnoho stavů, kde se skrývali, a jedním z nich byly skály na Řípu. Také se vypravovalo, že se tam schovával loupežník Babinský, a tak jsme se s pochopitelným zájmem dívali na tvrdé lůžko pod skalní stěnou. A musím říci podle pravdy, že také s pořádným strachem, ne z Babinského ani z Petrovských, ale z lobkovického hajného, o kterém jsme věděli, že svou tlustou hůl nenosi nadarmo.*“⁹⁴⁾ Autor paměti zmiňuje také úsměvnou historku, kdy jednoho krásného jarního nebo letního dne přijeli do Krabčic, které se stávaly cílem řady zahraničních návštěv z evangelického prostředí, tři skotští studenti. Jejich návštěva Řípu způsobila v okolí pozdvižení: „*Zvykli lézt po skotské Highland pohrdli pěšinou na Říp a k úžasu lidí pracujících na polích u Rovného se pustili přímo přes všechny skály nahoru.*“⁹⁵⁾

Říp se také stával cílem výletů chovaneček krabčického dívčího ústavu. Pavel Váša vzpomíná, jak těmto dívkám nikdy nezaviděl jejich společné nedělní vycházky. „*Šly vždy hezky v řadě dvě a dvě a vzadu za nimi také dvě tetinky, které dozíraly. Byl to dozor velmi laskavý, ale přece jen dozor, a třeba nebylo hříchem, když chovanky vybočily z řady a přihnuly se k tetinkám, celkem ten průvod činil dojem nudy.*“⁹⁶⁾ První větší výlet chovaneček většinou vedl na Říp, a to na počátku podzimu. „*První pohled býval vždy na severovýchod, je-li vidět Krkonoše. Ale i když byl severovýchod zakalen, panorama vždy bohatě odměnilo za výstup. Táhlý Ještěd byl jen zlehka nadechnut na sám pokraj dalekého obzoru. Blíž a hmotnější byly oba Bezdězy, na jednom z nich silueta hradní věže. Potom zrak zaujal lesklý pás Labe jako vbitý do země s mohutným ohybem jako kovanou přezkou.*

93) P. VÁŠA, *Pod Řípem*, s. 68.

94) *Tamtéž*.

95) *Tamtéž*, s. 62.

96) *Tamtéž*, s. 90–91.

*Chlubívali jsme se rádi tím, že je s Řípem vidět všechny tři hlavní řeky Čech, kromě Labe též Vltavu s mělnickou skalou a lobkovickým zámekem nad ní a na západě úzký proužek Ohře s temnou táhlou hradbou Rudohoří v pozadí.*⁹⁷⁾

Zmíněné vzpomínky na návštěvu Řípu nás přivádějí k otázce dvou způsobů cestování na určitá místa, jimiž je na jedné straně poutnictví, na straně druhé poté turistika. Oba mohou mít podobnou formu, avšak zcela odlišný obsah. Zmíňme tedy slova Ruperta Sheldrakea, který ve své knize *Tao přírody* napsal: „*Turistika je zesvětštěná a podvědomá forma poutnictví.*“⁹⁸⁾ Autor dále uvádí: „*Mnohé turistické atrakce byly v minulosti poutními místy a některá jimi dosud jsou. Zatímco ale poutníci navštěvují svaté místo v nábožné účtě, turisté je navštěvují víceméně jako nezaujatí pozorovatelé. Poutníci se podílejí na posvátných kvalitách místa a na nábožném obřadu s místem spojeným, turisté ale ne. Poutníci moc posvátného místa posilují, turisté ji vysávají.*“⁹⁹⁾ Za rozhodující činitel poutnictví Sheldrake považuje záměr: „*Jestliže jdeme jako poutníci na posvátné místo, jdeme v naději na inspiraci, požehnaní nebo poděkovat. Můžeme upřesnit svůj záměr studiem příběhů místa a jeho ducha a tím, že vyslechneme zkušenosti jiných lidí, kteří tam už byli. Cesta sama je součástí poutnictví, stejně jako příchod.*“¹⁰⁰⁾ Naději v lepší příští vidí autor ve změně postoje, tj. kdyby se turisté znovu stali poutníky. Zatímco přístup turisty k cestě na posvátné místo zážitek z něho ochuzuje, poutnický jej naopak obohacuje. „*Na posvátných místech jsou duchovno a fyzično zakoušeny společně. Posvátná místa jsou průchozí otvory mezi nebem a zemí, nebo mezi povrchem země a podsvětím; jsou místy, kde se protínají rozdílné roviny nebo úrovně zkušeností.*“¹⁰¹⁾ Kvalita či atmosféra takového místa není odvislá pouze od toho, co se na něm děje v současnosti, ale též od toho, co se tam událo dříve, a také na způsobu, jakým to bylo prožito.¹⁰²⁾ Říp tak můžeme vnímat jako zastávku na cestě rozjímajících poutníků, kteří vnímají symbolický význam místa, jeho *genius loci*, či jako cíl turistů zdolávajících rozmarné výtvořiny přírody. V obecně rovině se navíc setkáváme s dvojím pojmáním vztahu k horám. Zatímco východní tradice klade v této souvislosti důraz na duchovní stránku, prožitek, samotnou cestu, tradice západní obrací svou pozornost k jejich dobývání či zdolávání vrcholů.

97) *Tamtéž*, s. 91.

98) Rupert SHELDRAKE, *Tao přírody*, Bratislava 1994, s. 169.

99) *Tamtéž*.

100) *Tamtéž*, s. 169–170.

101) *Tamtéž*, s. 16.

102) *Tamtéž*, s. 164.

Jak již bylo zmíněno dříve, u počátků turistického hnutí stál romantismus. První turistické spolky na území českých zemí byly zakládány v šedesátých letech 19. století, přičemž se jednalo o spolky německé. Česká turistika byla zpočátku pěstována v rámci Sokola. Prvním českým turistickým spolkem byla Pohorská jednota Radhošť, založená ve Frenštátu pod Radhoštěm v roce 1884 (velký význam v zakládání českých turistických spolků hrála rivalita vůči podobným aktivitám vyvíjeným na německé straně). V prostředí českého národního hnutí měla turistická činnost mimo jiné uvědomovací poslání, poznávání české přírody mělo vést k upevnování vlastenectví a českého národního vědomí.¹⁰³⁾ V roce 1888 vznikl v Praze Klub českých turistů, který v následujících letech sdružoval turistické spolky různých měst. Mezi ně patřil také Roudnický odbor Klubu českých turistů, založený v Roudnici nad Labem roku 1894. Tento spolek věnoval největší péči – vedle výletů a přednášek – hoře Říp.¹⁰⁴⁾ Právě na podnět roudnického turistického spolku byla roku 1910 postavena na vrcholu hory turistická chata s restaurací a noclehárnou. Na ní si návštěvník může dodnes přečíst nápis „*Co Mohamedu Mekka to Čechu Říp.*“

103) Srov. Jan NOVOTNÝ, *Počátky české turistiky jako způsobu poznávání přírody a jejich odraz v kultuře 19. století*, in: *Člověk a příroda v novodobé české kultuře*, s. 91.

104) Miloslav BROFT, *Turistika na Podřipsku*, in: *Podřipsko – celkový obraz kraje*, Roudnice nad Labem 1940, s. 64–66.

Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem, Josef Ulrich: Pout' na Řípu, kolem r. 1890, olej, plátno, 74,5 × 64,8 cm, inv. č. O 654.

Rotunda sv. Jiří na Řípu (současný stav). Foto Nina Milotová.

Dnešní podoba turistické chaty na Řípu. Foto Nina Milotová.

UP TO THE TOP OF ŘÍP! VARIOUS FORMS OF WANDERING TO THE SACRED MOUNTAIN IN BOHEMIA IN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY

The text concerned deals with various forms of wandering to the sacred mountain of Říp in the second half of the 19th century, i.e. in the period of the final stage of forming the modern Czech nation, when wide strata of the Czech population started to become identified with the idea of belonging to this nation. In the course of the 19th century, Říp itself turned into a national symbol, the scene of a national myth. The mountain is found near Roudnice nad Labem, the town that was a centre of the rich and fertile region below the mountain in the period in question. The area, which was one of the most active places in Bohemia from the national viewpoint in that period, was predominantly a Czech territory located within the language and national borders. The region was characterised by the existence of a numerous protestant minority, which had remained there until the Patent of Toleration was issued in 1871. In the period being examined, the national movement and, first of all, the National Liberal Party, found many of its followers among the local evangelic peasants.

In the second half of the 19th century we can come across a large scope of forms of wandering to the sacred mountain of Bohemia. They do not include only traditional religious pilgrimages to Říp (held on the Sunday following St. George day), but newly also national and political journeys and mass folk meetings starting from the 1860s (i.e. 1868, 1887, 1900). In the period concerned, Říp also became a destination for a number of artists wandering to its top to find inspiration. Walks and trips (of individuals as well as groups) to the countryside then generally crystallised in the Czech environment in the course of time to acquire the form of modern tourism. The modern transport, which began to develop considerably in the region starting from the middle of the 19th century, made the trips to Říp easier for the wandering pilgrims as well as for the tourists conquering the tops of the natural beauties.

In the 1860s, the period of deep political, social and cultural changes, Říp became the scene of important activities of the Czech national movement. In addition to a number of singing celebrations, very popular in the period, a number of other national events could also be seen there. General tendencies in the field of development of the Czech national movement and

politics in that era may be documented by means of three mass folk meetings at Říp in 1868, 1887 and 1900. The meeting in 1868 was in response to the constitution issued in 1867 and to the government tax-increasing bills (above all property tax). Being a nation-wide event, the meeting became a starting action of the mass meeting movement in 1868–1871. On the other hand, the meeting organised in 1887 was a political action of the Young Czech Party focused against the political lines of the Old Czechs. It was one of the most important political actions of the Young Czech Party in that year. The organisers of the meeting in 1900 aimed at coordinating a nation-wide event again (it was a response to the bills of Koerber's government discriminating the Czech population). Any party standing on the position of the Czech state law could have presentations there (only the social democracy was excluded).

Besides politically active individuals, Říp also attracted contemporary persons active in culture (Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický etc.) and a number of artists. Czech poets as well as painters sought their inspiration in the landscape. Říp inspired the work of Josef Mánes, “walker through the country” or pictures painted by Mikoláš Aleš. Admiration of natural beauties and trips to the country had belonged to the goals of the patriotic society since the period of romanticism. Říp also became an important trip destination in the second half of the 19th century (in the late 18th and early 19th centuries, romanticists were not attracted by the flat countryside below Říp, they preferred the Alps, and, in the Czech environment, the Krkonoše or the hills of the Českého středohoří in particular). In 1894, a local tourist society was established in Roudnice, and naturally, Říp became one of its major interests. On the basis of their initiatives a tourist chalet was built on the top of the mountain in 1910 and even now it attracts the visitors by the notice saying: “Říp is for the Czech what Mecca is for the Muhammad”.